

RECENZII

Cercetări științifice despre învățământul superior din RSS Moldovenească

În 2020, o echipă de istorici (12 la număr) de la Universitatea de Stat din Moldova în frunte cu dr. conf. univ. Liliana Rotaru au lansat un proiect de cercetare cu titlul: „Patrimoniu academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea și valorificarea bunelor practici”. Scopul proiectului a constat în valorificarea patrimoniului academic universitar și crearea suportului teoretico-științific și informațional pentru elaborarea/îmbunătățirea politicilor naționale în domeniul educației și științei, pacificării/armonizării etnice și sociale din Republica Moldova. În cautarea documentelor în decurs de patru ani, cercetătorii au lucrat în diferite arhive în Republica Moldova (Arhiva Națională a Republicii Moldova, inclusiv Filiala din Tiraspol a ANRM; Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova; Arhiva Academiei de Științe a Moldovei; Arhivele instituționale ale Universității de Stat a Moldovei, ale Universității de Stat de Medicină și Farmacologie „Nicolae Testemițanu”, ale Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice, ale Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți, ale Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău) și de peste hotare (Arhivele de Stat ale Ucrainei, Arhivele Naționale ale României din București și Iași). Concomitent au fost desfășurate și mai multe interviuri.

Echipa de cercetare a proiectului în studierea particularităților învățământului superior în perioada sovietică a lucrat conform spiritului Școlii Analelor a lui Marc Bloch și Lucien Febvre, care

consideră că oamenii (dar nu evenimentele) sunt obiectul principal al istoriei. Fiecare membru al societății contribuie la formarea unui proces istoric.

În aceasta ordine de idei se inscriu cele două volume de istorie orală întitulate:

1. Stepanov Georgeta, Ion Valer Xenofontov (coord.). *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească*. Vol. I / Editor Liliana Rotaru; referenți științifici: Gabriel Moisa [et. al.]. Chișinău: (Lexon-Prim) S. n. 2022. 780 p.

2. Stepanov Georgeta (coord.). *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească*. Vol. II / Editor Liliana Rotaru; responsabil de ediție Lidia Prisac, referenți științifici: Anatol Petrencu, Ion Șișcanu [et. al.]. Chișinău: (Lexon-Prim) S. n. 2022.

Volumele includ 51 de interviuri ale oamenilor care s-au format în epoca sovietică – profesori și foști studenți. Datorită acestor memorii, aflăm date prețioase despre viața cotidiană a studenților și a cadrelor didactice în perioada sovietică. Cu lux de amănunte sunt prezentate amintirile despre viața în cămin, îmbrăcăminte studentului, alimentația, lucrul sezonier în colhoz sau sovhoz. Interesant este faptul că mulți foști studenți intervievați au caracterizat pozitiv antrenarea lor la munca sezonieră, pentru că ei stabileau relații noi și se împrieteneau.

De asemenea, pe paginile *Recurs la memorie*, sunt descrise relațiile dintre profesori și studenți. Aflăm, că până la finele anului 1980, relațiile profesor – student erau formale, distanțate și foarte reci, specifice paradigmei educaționale sovietice. Însă concomitent cu apusul Imperiului Sovietic se schimbă și relațiile dintre profesori și studenți. Foștii studenți caracterizează aceste relații ca fiind „foarte prietenoase, ca între frați”.

Volumul *Recurs la memorie* ne permite să identificăm și implicarea factorului politic în instituțiile de învățământ superior. Aceasta se vedea și prin participarea obligatorie a studenților la evenimentele ideologice (de exemplu, parada de 1 Mai, care se desfășura pe atunci în Piața Biruinței /azi Piața Marii Adunări Naționale). Studenții purtau diferite pancarte și portrete ale conducătorilor țării. Și azi în Muzeul Universității de Stat din Moldova putem să vedem poze de la acele sărbători.

Sunt arătate și dificultățile economice de la începutul anilor '90 ai sec. XX, care afectau viața de student. Pentru că valoarea bursei era infimă, stu-

denții încercau să mai și lucreze seara, sâmbăta sau duminica (descărcau vagoane la gara din Chișinău, vindeau țigări, realizau produse ieftine de uz casnic în România, Ucraina și Rusia, iar studenții de la specialitățile muzicale își câștigau bani cântând la nunți și cumetrii).

În categoria lucrărilor de istorie orală se înscrie și cartea cercetătorilor Ion Xenofontov și Lidia Prisac – *Profesorul Vladimir Potlog (1927–2022): Povestea vieții*. Studiu de istorie orală: redactor științific: Liliana Rotaru; Chișinău: (Lexon-Prim) S. n., 2022. 227 p.

Monografia este consacrată profesorului Vladimir Potlog, cadru didactic universitar din domeniul istoriei cu o activitate profesională prodigioasă desfășurată pe parcursul anilor 1953-2011. Autorii au prezentat biografia protagonistului în diferite ipostaze: didactică, științifică, managerială. Menționez și interviul desfășurat cu profesorul Vladimir Potlog, care de asemenea este publicat pe paginile acestei cărți. În cadrul convorbirilor cu istoricii I. Xenofontov și L. Prisac, profesorul și-a împărtășit cu amintirile despre satul natal Sinești, fostul jud. Bălți, despre care intenționa să scrie o carte, dar nu a reușit să acumuleze informația, pentru că oamenii vârstnici îl considerau agent al organelor, care punea multe întrebări. Mai aflăm despre faptul că în perioada interbelică, atunci când Vladimir Potlog era copil, funcționarii din Vechiul Regat, care activau în provincie, erau numiți de basarabeni *regățeni*. Protagonistul lucrării amintește despre faptul cum tineretul din sat dimineața se ducea la mănăstire: „Ei luau pantofii în mână pentru că erau scumpi și se duceau la biserică desculți. Numai apropiindu-se de mănăstire tinerii își spălau picioarele și se încălțau”. Sunt prețioase amintirile lui Vl. Potlog despre profesorii săi de la Universitate, unul dintre care a fost istoricul Eugen Russev. Îl stîmna enorm și regreta faptul că nu a scris teza de doctor sub conducerea lui. Îl caracteriza pe E. Russev foarte deștept și deosebit: „El îi întrecea pe toți de la Academie în timpul celei în cărturărie, mai ales la Istoria Moldovei”. Despre vocația de profesor a lui Potlog vorbesc cuvintele sale: „Eu vroiam să am ore, să stau cu studenții, pentru mine să predau era mai important decât toate luate la un loc”.

Din paginile amintirilor profesorului Vl. Potlog aflăm și despre cum studenții se pregăteau de sesiunea de vară. De obicei, ei se duceau la Cimitirul Central, unde „era o liniște nemaipomenită, multă iarbă, era frumos”. Povestește cum la Facultatea de Istorie era prigonită limba română de către profesorul Brîseakin, sau că studenților nu li se permitea să-și scrie conspectele în grafia latină.

Prezintă interes și „Lista lucrărilor științifice și didactice elaborate de Vladimir Potlog”, din care aflăm că teza de doctor și lucrările științifice ale profesorului erau dedicate preocupărilor istorice ale Domnitorului Moldovei Dimitrie Cantemir.

Echipa de cercetare ne oferă nouă, istoricilor, un **instrument de lucru – un volum bibliografic** (*Învățământul superior din RSS Moldovenească. Bibliografie /Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Filosofie; bibliografie: Lidia Zasavițchi, Janna Nikolaeva; coordonator: Liliana Rotaru, responsabil de ediție: Ion Valer Xenofontov. Chișinău: Lexon-Prim, 2022, 243 p.*), care include peste 2500 de înregistrări. Sunt conștienți, că această lucrare va fi un bun ajutor pentru cei care se interesează de subiectul legat de *învățământul superior în perioada sovietică*. Prin editarea acestui volum alcătuitorii au făcut apel pentru alți cercetători să se implice în dezvoltarea subiectului dat.

Sunt foarte valoroase și cele două **volum de documente** editate de dr. Liliana Rotaru:

1. Rotaru Liliana [ed.]. *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947–1953). Studiu și documente*. Chișinău: Lexon-Prim, 2023. 1074 p.

2. Rotaru Liliana [ed.] *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM. Studiu, documente și materiale* Vol. I. Chișinău: Lexon-Prim, 2021.

Culegerile de documente includ circa 700 izvoare descoperite în fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova, inclusiv ale Filialei din or. Tiraspol, din fondurile Arhivei Social-Politice a Republicii Moldova, precum și din fondurile instituționale ale instituțiilor de învățământ superior din RSSM.

Volumele cuprind hotărâri, ordine, dispoziții, note informative, memorii, corespondență – toate emise de autoritățile de stat și de partid ale URSS și ale RSSM și de autoritățile instituțiilor de învățământ superior din RSSM (ordine, rapoarte, corespondențe și alte documente specifice sistemului), care se referă în mod direct la o multitudine de aspecte ale proceselor de organizare, funcționare, monitorizare și verificare a școlilor superioare moldovenești.

Prezintă interes documentele ce reprezintă rezultatele controlului instructorilor de partid asupra activității unor catedre din cadrul Universității de Stat din Chișinău. De exemplu, în luna mai 1948 s-a constatat că profesorii Catedrei de marxism-leninism nu predau conform rigorilor înaintate de Comitetul Central al Partidului Comunist: „Lecțiile

nu au conținutul ideologic revendicat, sunt apolitice, rupte de realitate, lipsite de sistem și formă. Unele lecții erau considerate chiar periculoase, pentru că profesorii abordau problema imperialismului prin teoria troțkistă. Lenin, prin formularea teoriei „verigii slabe din lanțul imperialismului”, a stabilit teoretic posibilitatea de a realiza și de a câștiga o revoluție într-o singură țară. Troțki, la rândul său, era contra revoluției sociale într-un cadru național-statal.

Unele documente, care sunt puse la dispoziția cititorilor, abordează problema unității moldovenilor și românilor. Spre exemplu, dintr-un proces-verbal al ședinței biroului organizației de partid a Institutului Pedagogic din Chișinău din 1947 aflăm că profesorul Norțov era învinuit că în cadrul lecțiilor sale la disciplina „Istoria Moldovei”, „examinând problema originii poporului moldovenesc, a spus că acest popor face parte din poporul român”. Documentele atestă că autoritățile partinice, prin diferite metode, cautau să-i elimine (să-i reeduce) pe acei profesori care „idolatrizează cultura, știința și civilizația occidentală „burgheză” și „Occidentul putred”. Din izvoare aflăm că fenomenul de simpatie către România persista și în rândul studenților. De exemplu, studentul Sister era considerat periculos din punct de vedere ideologic pentru colegii săi pentru că era pasionat de literatura română. Se mai constata că unii studenți purtau jachete decolorate și șepci românești, ceea ce indică „cât de greu le este să se despartă de întregul lor trecut românesc”.

Ca cercetător al istoriei minorităților naționale, în special al bulgarilor și găgăuzilor, voi menționa un șir de documente care reflectă încadrarea acestora în sistemul de învățământ superior. Prezintă interes documentul (din 3 octombrie 1949) conform căruia Ministrul Învățământului Superior al URSS a emis un ordin care stabilea eliberarea de taxă de studii a găgăuzilor care urmează studii superioare în instituțiile de învățământ superior și mediu din RSSM.

Sunt prețioase documentele ce atestă structura etnică și limba de studii a studenților care urmau studiile în unele instituții de învățământ superior. Conform datelor din anul de învățământ 1944/1945, la Institutul Învățătoresc din Tiraspol, printre cele mai solicitate facultăți pentru moldoveni (sau români basarabeni) se numărau: Istorie, Geografie și Științele Naturii, Limba și literatura moldovenească. La rândul său, ucrainenii preferau Facultatea de Geografie și Științele Naturii, iar rușii – Facultatea de limbă și literatură rusă.

Ultima categorie de lucrări din cadrul proiectului **sunt culegeri de cercetări și studii**, prezentate în cadrul conferințelor naționale și cu participare internațională. Ele sunt trei la număr:

1. *Utopie devenită realitate: învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere*: [în vol.] /coordonatori: Liliana Rotaru, Ion Valer Xenofontov, Chișinău: S. n., 2020.

2. „*Student, profesor și cercetător în anii '80–'90: drumul spre regăsire și libertate*”, Conferință științifică națională cu participare internațională (2022; Chișinău). Conferința științifică națională cu participare internațională „Student, profesor și cercetător în anii '80–'90: drumul spre regăsire și libertate”, 7 octombrie 2022, Chișinău: Programul și rezumatele comunicărilor /comitetul științific: Rotaru Liliana [et al.]; comitetul de organizare: Eremia Ion [et al.]. Chișinău: S. n., 2022 (Lexon-Prim). 28 p.

3. *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism: Conferința națională cu participare internațională*: Programul și rezumatele comunicărilor. Ediția a 2-a, 14–16 octombrie 2021, Chișinău / comitetul științific: Șarov Igor [et al.]; comitetul de organizare: Rotaru Liliana. Chișinău: CEP USM, 2021. 32 p.

Autorii articolelor, valorificând documente inedite de arhivă și sursele orale, prezintă și analizează diferite aspecte ale învățământului superior sovietic. Așa aflăm despre organizarea Institutelor pedagogice din Tiraspol, Bălți și Soroca, dar și despre activitatea extracurriculară a Institutului de Stat de Medicină din Chișinău. Sunt prezentate și biografiile unor profesori: Antonina Lucinschi (doctor în pedagogie și soția dlui Petru Lucinschi, al doilea Președinte al Republicii Moldova), istoricilor Ioachim Grosul, Pavel Sovietov, Afanasie Repida și Mihail Muntean. Ultimul articol este semnat de regretatul profesor Ion Niculiță.

Volumele editate în cadrul proiectului ne dezvăluie o istorie a învățământului superior în perioada sovietică și a vieții cotidiene a studentului și a profesorului sovietic. Ele sunt o sursă pentru cercetătorii care studiază diferite aspecte ale istoriei secolului XX – de la istoria politică a regimului totalitar, a formelor de rezistență antisovietică, a modului și a nivelului de viață în RSSM și a mișcării naționale de la sfârșitul anilor '80 ai secolului XX.

Felicităm întreaga echipă de cercetători și sperăm că investigațiile în acest domeniu vor continua.

Dr. hab. Ivan DUMINICA